

การพัฒนาระบบนิเวศ และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ*
ECOLOGICAL DEVELOPMENT AND THE BUDDHIST COMMUNITY ENVIRONMENTAL
MANAGEMENT NETWORK

ดาวเหนือ บุตรสีทา, พระมหาชาติชาย พุ่มจันทร์ และผดุง วรณทอง
Daonue Bootsita, Phamaha Chatchai Bhoomjan and Phadung wannathong
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Sciences Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: goddaonue@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” เป็นการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัย ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการจัดการสิ่งแวดล้อมของประชาชนในพื้นที่วิจัย พัฒนาเครือข่ายและออกแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ สร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้พื้นที่ชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่วิจัยในครั้งนี้

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวนขยะมูลฝอยเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีอัตราการขยายตัวอย่างรวดเร็วเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องและการเพิ่มขึ้นของประชาชนในพื้นที่อย่างรวดเร็ว มีการคัดแยกขยะน้อย ขาดความรู้ในการจัดการขยะอย่างถูกต้อง ขาดการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบต่อสังคมของประชาชน ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมระบบนิเวศน์ สภาพความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

เครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ เกิดจากการรวบรวมตัวของบุคคล ชุมชน องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนที่ตระหนักถึงประเด็นปัญหาร่วมกัน เพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ มุ่งปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชนให้เกิดความตระหนักรู้ถึงผลกระทบที่เกิดจากขยะ รู้จักการคัดแยกขยะอย่างถูกวิธี โดยอาศัยพื้นฐานทางความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ของคนหรือสมาชิกในชุมชนเป็นฐาน จึงเกิดเป็นเครือข่ายภาคประชาสังคมขึ้น จุดประเด็นความคิด ให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเอาวัด หรือสถาบันทางศาสนา มาเป็นตัวเชื่อมโยงให้กิจกรรมการทำงานเชิงเครือข่าย เกิดเป็นกิจกรรมโครงการ “ขยะสร้างบุญ” เป็นรวบรวมขยะที่คัดแยกแล้วจากสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ หรือนำมาบริจาคทำบุญ จัดตั้งเป็นธนาคารขยะของชุมชน จากนั้น “แปลงบุญเป็นทุน” นำขยะที่รวบรวมได้ไปขาย แล้วนำเงินที่ได้จากการขายขยะมาเป็นทุนในการสร้างสาธารณะประโยชน์ จัดสวัสดิการในรูปแบบของสาธารณะสงเคราะห์ สำหรับสมาชิกในชุมชน ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวได้สร้างความตระหนักรู้ ปลุกจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชน เกิดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และรู้จักการคัดแยกและจัดการขยะต้นทางอย่างถูกต้อง นำไปสู่การจัดการขยะที่เหมาะสม ลดปัญหามลพิษที่เกิดจากการสะสมของขยะภายในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายด้านงบประมาณให้กับภาครัฐในการจัดการขยะ

คำสำคัญ: เครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อม; ชุมชนวิถีพุทธ

ABSTRACT

Research on “Development of ecosystems and environmental management networks for Buddhist communities” is research under the research plan and strategy for developing the Buddhist community environmental management network. The objectives is to study the problems and needs of environmental management of people in the research area, the developing networks and design sustainable community environmental management in the Buddhist way, the creating participation in effectively managing environmental problems that affect the quality of life of people in the community by using the community fundamental of Ban Nai Kwae, Tha Kwang Subdistrict, Saraphi District, Chiang Mai Province as a research area for this research.

The research findings show that an increase in the amount of garbage within Ban Nai Khwae Community, Tha Kwang Subdistrict, Saraphi District, Chiang Mai Province every year because of a rapid expansion rate of communities, continuous economic growth, and a rapid increase in the number of people in the area. Furthermore, there isn't appropriately waste separation, lack of knowledge on proper waste management, and participation and social responsibility of the people which affect the environment, the living conditions and quality of life of people in the community.

Buddhist Community Environmental Management Network caused by the gathering of individuals, communities, and government organizations. And the private sectors that are aware of common problems in order to exchange and learn together as well as the design creative activities that lead to change the behavior of people in the community to create awareness of the effects of waste, the best way of separating waste based on the beliefs, values, culture, traditions of people or members of the community. Thus, a civil society network had happen, building point of thought that persuade everyone takes part in solving environmental problems by using temples or religious institutions had become a connector for networking activities, and lead to a project activity “Trash Makes Merit” i.e. a collection of trash that has been sorted from community members participating in the project or bring it as a donation to make merit for setting up a community waste bank and then "Convert Merit into Capital" by selling the collected waste. And then use the money that received from selling garbage as capital to create public benefits. Providing welfare in the form of public assistance for community members, This activity has created awareness, cultivating awareness of environmental conservation in the community, creating responsibility for the public, the best way of separating waste and manage waste as source which leads to proper waste management, reducing pollution problems that caused by the accumulation of garbage within the community. It also reduces the burden of budgetary expenses on the government sector in waste management.

Keywords; environmental management network; Buddhist community

บทนำ

นับแต่อดีตสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อมนุษย์เป็นอย่างยิ่งเพราะสิ่งแวดล้อมเป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยที่มนุษย์รับเอาธาตุและพลังงานต่าง ๆ เข้าสู่ร่างกาย และได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม จากหลากหลายกิจกรรมสิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จึงจำเป็นต้องทราบถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่กระทำอยู่ทุกวันนี้ มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างไร (บุญรับ ศักดิ์มณี, 2546) ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2561 – 2580) ได้ระบุถึงปัญหาในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เผชิญกับภาวะขยะล้นเมืองและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลงในทุกด้าน ในกรอบยุทธศาสตร์ฯ ได้กำหนดวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยในมิติ “ความยั่งยืน” ได้ระบุถึงการพัฒนาที่สามารถสร้างความเจริญ รายได้และคุณภาพชีวิตของประชาชนให้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจที่ไม่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเกินพอดี ไม่สร้างมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมจนเกินความสามารถในการรองรับและเยียวยาของระบบนิเวศ การผลิตและการบริโภคเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและสอดคล้องกับกฎระเบียบของประชาคมโลกซึ่งเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีคุณภาพดีขึ้น คนมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีความเอื้ออาทร เสียสละเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม มุ่งประโยชน์ส่วนรวมอย่างยั่งยืนและประชาชนทุกภาคส่วนในสังคมยึดถือและปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

นอกจากนี้ ยังได้กำหนดเป้าหมายอนาคตประเทศไทยใน 20 ปีข้างหน้าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม คือ การขับเคลื่อนประเทศให้ก้าวไปสู่เศรษฐกิจและสังคมพัฒนาอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เป็นประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจสีเขียว ระดับการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ต่ำ มีพื้นที่สีเขียวใหญ่ขึ้น ประชาชนมีพฤติกรรมการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม จึงได้กำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย 6 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ 1) ยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง 2) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน 3) ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน 4) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างโอกาส ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันทางสังคม 5) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และ 6) ยุทธศาสตร์ด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ 5 ได้ระบุถึงการเพิ่มศักยภาพเมืองด้านสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม โดยเฉพาะในการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการของเสีย ส่งเสริมการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

การพัฒนาสังคมต้องมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของมนุษย์ในด้านอื่น ๆ ที่นอกเหนือจาก ทางเศรษฐกิจ เช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมสถาบันทางสังคม และปัจจัย ทางสังคมอื่น ๆ ที่เอื้อต่อการพัฒนาโดยส่วนรวม การพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นมนุษย์สามารถเข้าไปจัดการสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืนได้ และความยุติธรรมทางสังคม ได้แก่ สิทธิในการเข้าถึงและยังชีพจากทรัพยากรของคนยากจนเป็นประเด็นที่จะต้องได้รับการพิจารณาควบคู่ไปกับประเด็นการอนุรักษ์ทรัพยากรจึงจะสามารถก่อให้เกิดความยั่งยืนภายในสังคมอย่างแท้จริง การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อทำให้การพัฒนาที่มีความยั่งยืนมากขึ้น ให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างดูแลรักษา และสงวนทรัพยากรให้เกิดประโยชน์และประสิทธิภาพ โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและรับผิดชอบต่อผลกระทบ (จามะรี เชียงทอง, 2549) การสร้างจิตสำนึกความตระหนัก และปรับปรุงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยไม่จำกัดแค่เพียงการรับฟังความคิดเห็น แต่ควรสร้างการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการจัดทำโครงการเพื่อสร้างการยอมรับและลดความขัดแย้งกับประชาชนในพื้นที่ รวมทั้งสร้างความมั่นใจให้กับทุกภาคส่วนในการลงทุนเพื่อการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ของภาครัฐ โดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล รักษา ติดตาม และตรวจสอบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อมร่วมกับหน่วยงานภาครัฐมากขึ้น สนับสนุนให้มีการจัดตั้งกองทุนพัฒนาการมีส่วนร่วมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อส่งเสริมให้ภาคส่วนต่างๆ มีส่วนร่วมในการสนับสนุนงบประมาณ และสามารถนำงบประมาณที่ได้จากการระดมทุนมาจัดการแก้ไขปัญหา รวมทั้งพัฒนากระบวนการติดตามโครงการที่ดำเนินงานโดยกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ และภาคประชาชน ตลอดจนสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลไกเพื่อเสริมสร้างธรรมาภิบาลด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในกระบวนการยุติธรรมโดยกระบวนการมีส่วนร่วม ใช้ประโยชน์จากสื่อสารมวลชนในการรณรงค์ เผยแพร่แนวคิดและการปฏิบัติที่ดีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น กำหนดช่วงเวลาบังคับการออกอากาศ เพื่อรณรงค์ ลูกป่า ยุติการเผา และการคัดแยกขยะ เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม และหลาย ๆ ภาคส่วนกำลังมองหารูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์มากที่สุด และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมให้กับประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม ย่อมเป็นแนวทางที่ให้ประชาชนได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง ถึงแม้ว่าทุกหน่วยงานจะให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมแล้วก็ตาม แต่การมีส่วนร่วมจะประสบผลสำเร็จก็ต่อเมื่อประชาชนมีจิตสำนึก และต้องการทำประโยชน์ต่อส่วนรวม และภาครัฐจะต้องสร้างกลไกหรือกระบวนการให้ประชาชนหรือชุมชนได้มีโอกาสในการมีส่วนร่วมได้อย่างแท้จริง เพื่อให้ประชาชนในแต่ละชุมชน ได้มีโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนของตนเอง ในทางปฏิบัติลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชน มักออกมาในรูปของการโน้มน้าวชักชวนให้ประชาชนเข้ามาร่วมมือทำงานกับภาครัฐ โดยช่วยคิด ช่วยออกแรง ช่วยบริจาคสมทบ กับภาครัฐ ช่วยมาประชุมให้ข้อคิดเห็นและให้ข้อมูลต่าง ๆ เป็นต้น (โกวิทย์ พวงงาม, 2542)

“ขยะ” เป็นปัญหาที่มนุษย์สร้างขึ้น นับวันยิ่งยกระดับเป็นปัญหาระดับชาติกระทบไปในทุกมิติ ประการสำคัญเกิดจากการขาดจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อสังคม ยิ่งไปกว่านั้นยังมีแนวคิดที่จะพยายามผลักภาระไปให้หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้รับผิดชอบในการแก้ปัญหา ทั้งที่ต้นทางของขยะเกิดขึ้นจากครัวเรือน เมื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูล พบว่า ในแต่ละปีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 7,850 แห่ง คือ 1) องค์การบริหารส่วนจังหวัด 76 แห่ง 2) เทศบาล 2,472 แห่ง แบ่งออกเป็น เทศบาลนคร 30 แห่ง เทศบาลเมือง 195 แห่ง เทศบาลตำบล 2,247 แห่ง 3) องค์การบริหารส่วนตำบล 5,300 แห่ง 4) องค์การปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ (กรุงเทพมหานครและเมืองพัทยา) 2 แห่ง จะใช้งบประมาณโดยเฉลี่ยแต่ละแห่ง 500,000 บาท ในการจัดการขยะ ในภาพรวมทำให้รัฐสูญเสียงบประมาณจำนวนมากถึงปีละ 3,925,000,000 บาท ผลเกิดจากการขาดจิตสำนึกสาธารณะ ขาดองค์ความรู้ในการจัดการขยะ และบทบาทของตนเองในการจัดการสิ่งแวดล้อมอาจถูกมองว่าเป็นเรื่องที่ไกลตัว

ชุมชนบ้านโนนแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอีกชุมชนที่กำลังพัฒนา การขยายตัวของชุมชนทำให้มีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ปริมาณขยะมูลฝอยก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว จากการที่ขยะมูลฝอยมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น และการจัดเก็บหรือการจัดการขยะ ไม่สามารถรับมือกับจำนวนขยะที่ตกค้างทำให้ขยะเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งสภาพภูมิทัศน์ (ดินเสีย และน้ำเสีย) และสุขภาพอนามัยของประชาชน การจัดการขยะจึงเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งที่ต้องการการแก้ไข จากปัญหาของขยะที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนโดยตรง จึงทำให้เกิดประเด็นในการศึกษาการพัฒนากระบวนการและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ ซึ่งเป็นการบริหารจัดการขยะในชุมชนให้เกิดความยั่งยืน การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยการรวมตัวกันเป็นภาคประชาสังคม สร้างพลัง บวร (วัด บ้าน ราชการ) มีวัดหรือองค์กรทางศาสนาเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนเนื่องจากวัดหรือองค์กรศาสนาเป็นสถาบันทางสังคม มีหน้าที่หลักในการเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาจิตใจ ไปพร้อมกับการพัฒนาทางด้านกายภาพ การจัดการขยะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยชุมชน เน้นการปลูกจิตสำนึกให้มีความรับผิดชอบในการจัดการขยะในชุมชนของตนเอง สร้างจิต

อาสาสมัครประชาชนเป็นพลเมืองร่วมเป็นสมาชิกและจิตอาสาในการรณรงค์และถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่ชุมชน และประการสุดท้ายสร้างจิตสำนึกให้สมาชิกในชุมชนเกิดความตระหนักรู้ถึงหน้าที่ของทุกคนในชุมชน และเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการจัดการขยะเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการจัดการสิ่งแวดล้อมของประชาชนในพื้นที่วิจัย
2. เพื่อพัฒนาเครือข่ายและออกแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนยั่งยืนวิถีพุทธ

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ด้วยวิธีศึกษาบริบทพื้นที่วิจัย ในประเด็นเกี่ยวกับสภาพทั่วไป ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต สภาพปัญหาของชุมชน ผลกระทบจากขยะต่อระบบนิเวศชุมชน แนวการจัดการระบบนิเวศชุมชน และแนวทางสร้างเครือข่ายการจัดการขยะ นำไปสู่การพัฒนาชุมชน และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน โดยใช้พื้นที่ชุมชนบ้านในแคว ตำบลท่ากว้าง อำเภอสรรค จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ จากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ควบคู่กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนาม (Action Research) ด้วยวิธีศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิในท้องถิ่น เพื่อนำข้อมูลทั้งสองส่วนไปสังเคราะห์เข้าสู่กระบวนการพัฒนากิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาในพื้นที่อย่างยั่งยืน (Research and Development) สร้างกระบวนการแก้ไขปัญหาผลกระทบจากขยะต่อระบบนิเวศชุมชน พัฒนารูปแบบการจัดการระบบนิเวศชุมชนวิถีพุทธ และสร้างเครือข่ายการจัดการขยะที่ส่งผลต่อระบบนิเวศ นำไปสู่การจัดการระบบนิเวศชุมชน และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน มีรายละเอียดดังนี้

1. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1.1 การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีจากวรรณกรรมต่างๆ (Review Literature) เช่น หนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสาร เพื่อนำองค์ความรู้มากำหนดเป็นกรอบในการศึกษา และออกแบบการวิจัย เช่น องค์ความรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการสิ่งแวดล้อม เครือข่ายทางสังคม เป็นต้น เพื่อนำแนวคิดหลักการทางวิชาการต่างๆ ไปเป็นแนวทางในการกำหนดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการภาคสนาม เช่น แนวทางการระดมความเห็นเพื่อสะท้อนปัญหาด้านระบบนิเวศและปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน การปลูกจิตสำนึกของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน การพัฒนาเครือข่ายการจัดการขยะในชุมชน การลดการใช้ทรัพยากรในการจัดการขยะ และการคัดแยกขยะจากต้นทาง รวมถึงการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ร่วมกัน

1.2 ศึกษาบริบทเชิงพื้นที่ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ความเชื่อ และค่านิยมของชุมชน เพื่อสร้างองค์ความรู้เป็นเครื่องมือในการตีความถึงภูมิหลังของการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากจดหมายเหตุ หนังสือ รายงานการวิจัย ภาพถ่ายและเอกสาร เป็นต้น ซึ่งเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากส่วนที่ได้จากการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลภาคสนาม

1.3 เป็นการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการดำเนินกิจกรรมเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับนโยบายแห่งรัฐ เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงาน เพื่อให้กิจกรรมสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่สอดคล้องกับหน่วยงานภาครัฐในระดับท้องถิ่น และตอบโจทย์การพัฒนาประเทศไปพร้อม ๆ กัน

1.4 หลังจากนั้นคณะผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษาทั้ง 3 ส่วน ดังที่กล่าวมาแล้ว ไปยืนยันข้อมูลร่วมกับผลการวิจัยภาคสนามนอกเหนือจากการยืนยันความถูกต้องของข้อมูล เป็นการนำแนวคิด หลักการ รูปแบบ ชุดความรู้ สร้างกระบวนการพัฒนากิจกรรมเกี่ยวกับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศ การปลูกจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อม การพัฒนาเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธร่วมกับชุมชนที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของท้องถิ่นให้เป็นรูปธรรมต่อไป

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการภาคสนาม (Action Research) โครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศ และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นในการวิจัย ได้กำหนดขั้นตอนการศึกษา ไว้ดังนี้

1. ศึกษาสภาพทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนในภาพรวม ด้วยวิธีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งในการสร้างเครือข่ายและเป็นจุดเริ่มต้นที่เน้นการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ เพื่อเปิดโอกาสให้หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ใช้เวทีดังกล่าวให้ผู้แทนในแต่ละภาคส่วนได้แสดงความคิดเห็น เพื่อสะท้อนปัญหาและแนวทางแก้ไข และที่สำคัญเป็นการค้นหาผู้แทนหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการขับเคลื่อนการวิจัยเชิงปฏิบัติการในขั้นตอนต่อไป

2. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ 1) ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ ทั้งในและนอกพื้นที่ ได้แก่ เทศบาลตำบลท่ากว้าง และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) ผู้แทนองค์กรทางศาสนา เจ้าอาวาสวัดสันดอนมูล (บ้านแคว) และ 3) ผู้นำชุมชนและผู้แทนภาคประชาชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้แทนกลุ่มอาชีพ ประชาญ์ชาวบ้าน ผู้แทนชาวบ้านในพื้นที่ เป็นการเก็บข้อมูลเชิงลึกเพื่อประโยชน์ในการสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับบริบทชุมชน ความต้องการ และแนวทางการดำเนินงาน นำมาเข้าสู่กระบวนการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมในการคิด การลงมือทำ การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน การรับผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน รวมถึงการบริหารจัดการกลุ่มเครือข่ายเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว

3. พัฒนารูปแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนบนพื้นฐานของวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยมของชุมชน ขับเคลื่อนด้วยพลัง “บวร” ที่ประกอบด้วย บ้าน วัด และหน่วยงานราชการ เป็นกลไกสำคัญในขับเคลื่อนกิจกรรมการทำงานพัฒนาระบบนิเวศ และพัฒนาเป็นเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ

4. การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussions) เป็นขั้นตอนที่ทำขึ้นในภายหลังจากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อระดมความเห็น การสัมภาษณ์เชิงลึก และการพัฒนากิจกรรม เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูล และวิเคราะห์ถึงความสำเร็จจากกระบวนการที่วางไว้ เพื่อที่จะรับฟังข้อเสนอแนะเพิ่มเติมที่จะสนับสนุนการพัฒนาระบบนิเวศ และเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธในพื้นที่วิจัย

สรุปผลการวิจัย

การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธมุ่งเน้นการวิจัยเพื่อแก้ไข ปัญหา และการจัดการขยะที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมชุมชนตามหลักการของพระพุทธศาสนา ตลอดจนการสร้างเครือข่ายที่ทำให้เกิดกระบวนการการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการจัดการขยะมีผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ดังนั้นการแก้ไขปัญหา ดังกล่าวเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องได้รับความสนใจและมีการดำเนินการอย่างเหมาะสมจากทุกฝ่ายในชุมชน ซึ่งปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นได้แก่ 1) ปัญหาขยะที่สะสมอยู่ในชุมชน การสะสมขยะในชุมชนทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ไม่ สะอาดและเสี่ยงต่อสุขภาพของประชาชน เช่น การสะสมขยะที่อาจเป็นแหล่งเชื้อโรคต่างๆ และมลพิษที่สามารถ

ทำให้เกิดปัญหาสุขภาพ 2) การขาดความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วมจากประชาชนในการจัดการขยะทำให้มีการทิ้งขยะอย่างไม่เหมาะสมที่สามารถเพิ่มปัญหาการสะสมขยะในชุมชน 3) ประชาชนยังขาดความรู้เกี่ยวกับวิธีการคัดแยกและจัดการขยะที่ถูกต้อง ดังนั้นในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคีเครือข่าย การมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในชุมชน เสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับวิธีการจัดการขยะที่ถูกต้อง และสร้างความตระหนักในประชาชนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการจัดการขยะให้เหมาะสม

เครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ เกิดจากการรวบตัวของบุคคล ชุมชน องค์กรทั้งภาครัฐ และเอกชนที่ตระหนักถึงประเด็นปัญหาร่วมกัน เพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ออกแบบกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ มุ่งปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชนให้เกิดความตระหนักถึงผลการเกิดจากขยะ รู้จักการคัดแยกขยะอย่างถูกวิธี โดยอาศัยพื้นฐานทางความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ของคนหรือสมาชิกในชุมชนเป็นฐาน จึงเกิดเป็นเครือข่ายภาคประชาสังคมขึ้น จุดประเด็นความคิด ให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเอาวัด หรือสถาบันทางศาสนา มาเป็นตัวเชื่อมให้กิจกรรมการทำงานเชิงเครือข่าย เกิดเป็นบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่างกัน ประกอบสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สถาบันทางศาสนา วัดสันดอนมูล (วัดบ้านแคว) หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ เทศบาลตำบลท่ากว้าง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลท่ากว้าง โรงเรียนวัดสันดอนมูล ศูนย์ศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ตำบลท่ากว้าง และชุมชนบ้านในแคว ตลอดจนภาคีเครือข่ายอื่นๆ ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องหรือ ตระหนักถึงประเด็นขยะที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกัน เกิดเป็นกิจกรรมโครงการ “ขยะสร้างบุญ” เป็นรวบรวมขยะที่คัดแยกแล้วจากสมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ หรือนำมาบริจาคทำบุญ จัดตั้งเป็นธนาคารขยะของชุมชน จากนั้น “แปลงบุญเป็นทุน” นำขยะที่รวบรวมได้ไปขาย แล้วนำเงินที่ได้จากการขายขยะมาเป็นทุนในการสร้างสาธารณะประโยชน์ จัดสวัสดิการในรูปแบบของสาธารณะสงเคราะห์ สำหรับสมาชิกในชุมชน เช่น เกิด มีสิ่งของอวยพรวันเกิด เจ็บมีสิ่งของเยี่ยมไข้ให้กำลังใจผู้ป่วย ตายมีเงินร่วมฌาปนกิจสงเคราะห์ หรือสิ่งของอื่นที่จำเป็นตามโอกาสอันควร ทั้งอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค ยารักษาโรค หรือสิ่งอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะส่วนรวม ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวได้สร้างความตระหนักถึงปัญหาของขยะที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมชุมชน เกิดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และรู้จักการคัดแยกและจัดการขยะต้นทางอย่างถูกต้อง นำไปสู่การจัดการขยะที่เหมาะสมลดปัญหามลพิษที่เกิดจากการสะสมของขยะภายในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายด้านงบประมาณให้กับภาครัฐในการจัดการขยะ

ยิ่งไปกว่านั้น จากการวิจัยได้ค้นพบปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งผ่านการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมให้บูรณาการกับกิจกรรมชุมชนและการดำเนินชีวิตประจำวันของสมาชิกชุมชน ดังนี้ คือ

1. การรื้อฟื้นทุนทางสังคมหรือหลักพุทธธรรมมาปรับประยุกต์ให้เข้ากับการพัฒนาชุมชน สังคมไทยเป็นเมืองพุทธมีวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงตายก็ล้วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ทุกคนที่เป็นพุทธได้ยึดเอาหลักธรรมะมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันอยู่แล้ว จึงทำให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น ช่วยเหลือกัน เอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง มีความพอเพียง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาในหลายๆ ด้าน เช่น การร่วมมือกันกำจัดขยะส่วนเกิน ถ้าปราศจากแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจคือพุทธศาสนา ชุมชนคงจะมีการแตกแยกทางความคิดขาดความสามัคคีกันที่สุดในที่สุด ดังที่ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กล่าวไว้ว่า เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางความคิดและความอับจนทางภูมิปัญญาตามแบบฉบับตะวันตก จึงเป็นเหตุให้หวนระลึกถึงทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่แต่เดิมคือพุทธศานานำมาปรับประยุกต์ใช้จนเกิดผลสำเร็จในที่สุดดังผลที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนบ้านในแควเป็นตัวอย่าง สอดคล้องกับท่านพุทธทาสได้เสนอแนวคิดเรื่องธัมมิกสังคมนิยมเพื่อแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคมไทยที่คนมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้นทุกๆ วัน ซึ่งเป็นผลมาจากระบบบริโภคนิยม ที่สะท้อนออกมาในเรื่องของขยะล้นเกินในชุมชน

2. ระบบเศรษฐกิจและจิตใจได้รับการพัฒนาศักยภาพไปพร้อมๆ กัน การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งจะต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กันทั้งด้านเศรษฐกิจคือเรื่องปากท้องของประชาชนและเรื่องจิตใจ ซึ่งเรียกว่า “เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ” “นิเวศวิทยาเชิงพุทธ” “การพัฒนาที่ยั่งยืนเชิงพุทธ” เป็นต้น ประเทศไทยเน้นการพัฒนาเชิงอุตสาหกรรมเป็นหลักในอดีตที่ผ่านมา ทำให้คนไทยหลงระเห็จไปกับความเป็นสมัยใหม่ แล้วสร้างความเสียหายแก่สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างหนัก คนไทยจึงประสบกับปัญหามลพิษต่าง ๆ ทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ คนไทยจากที่เคยเป็นอยู่แต่พอดี จึงเปลี่ยนไปเป็นฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ ก่อหนี้สินจนล้มละลาย ระบบความสัมพันธ์ของคนไทยถูกแทนที่ด้วยระบบตะวันตก วิธีชีวิตจึงเปลี่ยนแปลงไป ทุกคนมีความเห็นแก่ตัวกันมากขึ้น การช่วยเหลือซึ่งกันและกันพบเห็นได้น้อยเต็มทีเพราะวัฒนธรรมแบบปัจเจกชนนิยม แตกต่างจากคนไทยในอดีตที่เน้นความเป็นพี่น้องกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นลักษณะแบบชุมชนนิยม หรือมีลักษณะแบบครอบครัวขยาย ทุกคนต้องช่วยเหลือกัน หลักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธเน้นที่ความรักความเมตตาต่อกัน พึ่งพาอาศัยกันเป็นหลัก ไม่ใช่แข่งขันกันแบบตลาดเสรีประชาธิปไตยตามหลักสากลนิยม ลักษณะนี้เท่านั้นชุมชนสังคมไทยจึงจะไปรอดในยุคปัจจุบันได้โดยตลอดรอดฝั่ง

3. แกนนำและผู้ที่มีความเสียสละ มีวิสัยทัศน์ พยายามเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ทุกๆ กิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนจะต้องมีผู้นำเป็นหัวใจสำคัญ เพราะผู้นำที่มีคุณภาพย่อมมีชัยไปกว่าครึ่งส่งผลต่อความสำเร็จของกิจกรรมชุมชน โดยเฉพาะการพัฒนาที่ใช้แนวทางการรวมกลุ่มความร่วมมือจะขาดผู้นำและภาวะผู้นำไม่ได้ ผู้นำชุมชนบ้านในแควเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ะ ซื่อสัตย์ เสียสละ ยึดมั่นสามัคคี ใจกว้าง มีเกียรติและให้เกียรติคนอื่น เสมอต้นเสมอปลาย มีการประชุมร่วมกันอยู่เสมอ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน พร้อมทั้งจะเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการจัดการขยะ

4. การส่งเสริมองค์ความรู้ในด้านการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่อง การเกิดกิจกรรมชุมชนที่สำคัญขึ้นมาแล้วพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งได้นั้นย่อมจะต้องอาศัยเวลาและทรัพยากรเป็นอันมาก และจะต้องมีการติดตามหนุนเสริมอยู่ตลอด ประชาชนมารวมกลุ่มกันทำกิจกรรมไม่ใช่เป้าหมายในตัวเองและไม่ใช่ว่าผลลัพธ์สุดท้ายของการพัฒนาชุมชน แต่การรวมกลุ่มเป็นสื่อกิจกรรมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง สามารถกำหนดชะตาชีวิตชุมชนด้วยตนเองได้ รักษาจุดเด่นจุดแข็งของชุมชนได้ การรวมกลุ่มทำให้เกิดการปะทะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประนีประนอม เป็นการเพิ่มพลังทางภูมิปัญญา และสามารถระดมความคิดเพื่อแก้ไขปัญหามาของชุมชนได้

5. การหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์เพื่อปรับทัศนคติให้เห็นไปในทิศทางเดียวกัน การสร้างพลังการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น จะต้องมีการประชุมปรึกษาหารือกันตลอดเวลาเป็นประจำทุกๆ สัปดาห์หรือทุกๆ เดือนแล้วแต่โอกาส ประชาชนในชุมชนหนึ่งๆ เป็นไปไม่ได้ที่จะมีแนวคิดไปในทิศทางเดียวกับตลอดเวลา โดยมากแล้วจะมีความขัดหรือแย้งกันมากกว่า ดังนั้น การประชุมปรึกษากันจึงเป็นทางออกเพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาของชุมชนเพื่อการจัดการขยะให้ได้มาตรฐานและความยั่งยืนของชุมชน ซึ่งก็เป็นไปตามหลักอภิธานิยธรรมทางพุทธศาสนานั่นเอง

6. การมีส่วนร่วมและการเรียนรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน กระบวนการพัฒนาชุมชนจะต้องอาศัยปัญญานำหน้า ไม่ใช่เงินนำหน้า จะต้องใช้ระยะเวลาในการสั่งสมและต่อเนื่องเป็นปีๆ หรือหลายปีจึงจะเกิดความเข้มแข็งได้ ทั้งนี้ จะต้องมีการศึกษาวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนของชุมชน วิเคราะห์ประเมินสาเหตุของปัญหา การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การเลือกวิธีที่เหมาะสมและการวางแผน การดำเนินการตามแผน และสุดท้ายจะต้องนำกลับมาประเมินให้เห็นถึงความสำเร็จหรือล้มเหลว ซึ่งชุมชนบ้านในแควได้ดำเนินการตามรูปแบบและลักษณะดังกล่าวมาครบทุกขั้นตอน จึงทำให้ชุมชนสามารถจัดการขยะได้อย่างถูกวิธีและมีความยั่งยืนตามแนวพุทธและตามหลักวิชาการอื่นๆ ที่เหมาะสมกับชุมชน ชุมชนมีการประชุมกันทุกๆ เดือน เพื่อประเมินผลงานและการวางแผนว่าจะทำอย่างไรต่อไปโดยเน้นที่ 1) หลักความ

เป็นอิสระ 2) หลักความสามารถ และ 3) หลักความเต็มใจ โดยเน้นประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก ประโยชน์ส่วนบุคคลเป็นแรงหนุนเสริม

ในประเด็นต่อมา คือ เมื่อชุมชนเกิดความเข้มแข็งแล้ว ชุมชนเกิดมิติของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปอย่างไรนั้น จากการศึกษาพบว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาใน 2 ระดับ กล่าวคือ

1. การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาในระดับบุคคล

สมาชิกชุมชนเกิดการพัฒนาด้านศักยภาพ เมื่อก่อนต่างคนต่างอยู่ ไปคนละทิศละทาง หากความสามัคคีไม่พบ จึงทำให้แต่ละคนไร้ทิศทางในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ดังนั้น จึงไม่มีการประชุมปรึกษาหารือกันในกิจกรรมของชุมชน หรือการประชุมเพื่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในเรื่องขยะที่ทำให้ชุมชนประสบปัญหาทั้งเรื่องกลิ่นและเป็นพาหะของโรคต่างๆ เป็นต้น และเมื่อมองเห็นปัญหาดังนี้แล้ว ผู้นำชุมชนจึงได้ประชุมปรึกษาหารือกันแล้วชักชวนสมาชิกชุมชนให้เข้าร่วมเพื่อพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคล ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพออกมาเป็น 8 ด้าน ดังนี้

1. การบริหารเงินและงานชุมชน
2. การวางแผนการใช้เงินและการจัดการขยะ
3. ระบบคิดมีความชัดเจน
4. การตรงต่อเวลา
5. ความเป็นระเบียบเรียบร้อย
6. การจัดลำดับความสำคัญของงาน
7. การทำบัญชีรายรับรายจ่าย
8. การลดละเลิกสิ่งไม่ดีอื่นๆ

2. การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาในระดับชุมชน

1. ด้านเศรษฐกิจ มีเงินหมุนเวียนและมีกองทุนสวัสดิการต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนถึงตายไป คราวเรือนมีฐานะทางการเงินที่ดีขึ้นเนื่องจากรู้จักเก็บออมอย่างเป็นระบบ การพึ่งตนเองได้ของชุมชน รวมถึงเศรษฐกิจภาคครัวเรือนก็พึ่งตนเองได้

2. ด้านสังคม ชุมชนมีความสามัคคีกันมากขึ้น ซึ่งตัวชี้วัดก็คือการมีกิจกรรมเกิดขึ้นในชุมชน คือ การจัดการขยะร่วมกัน ซึ่งทุกคนก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี นอกจากนี้ ยังมีกองทุนสวัสดิการเป็นของชุมชน คือ ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม โดยเฉพาะประโยชน์ส่วนรวม คือ การบริหารจัดการขยะอย่างเป็นระบบและลดการพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอก โดยเฉพาะจากหน่วยงานของรัฐ

3. ด้านสิ่งแวดล้อม แน่นอนว่ากิจกรรมชุมชนบ้านในแควคือการร่วมมือร่วมแรงกันเพื่อการจัดการขยะกันเกิน ทุกคนในชุมชนจะต้องตระหนักในข้อจาคะ คือ การรู้จักเสียสละความสะดวกสบายส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมคือชุมชน ด้วยการทิ้งหรือกำจัดขยะให้ถูกต้อง รวมถึงการนำขยะที่เป็นของไม่ต้องการไปบริจาคหรือขายเพื่อนำเงินมาจัดสวัสดิการชุมชน

องค์ความรู้วิจัย

ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” ทำให้ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธอย่างยั่งยืน โดยพบว่า ความสำเร็จของการจัดการสิ่งแวดล้อมมิได้เกิดจากการดำเนินงานของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง หากแต่เกิดจาก การบูรณาการเครือข่ายความร่วมมือของทุกภาคส่วน ควบคู่กับ การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นฐานในการพัฒนาคน พัฒนาชุมชน และพัฒนาสิ่งแวดล้อม จนเกิดเป็นนวัตกรรมทาง

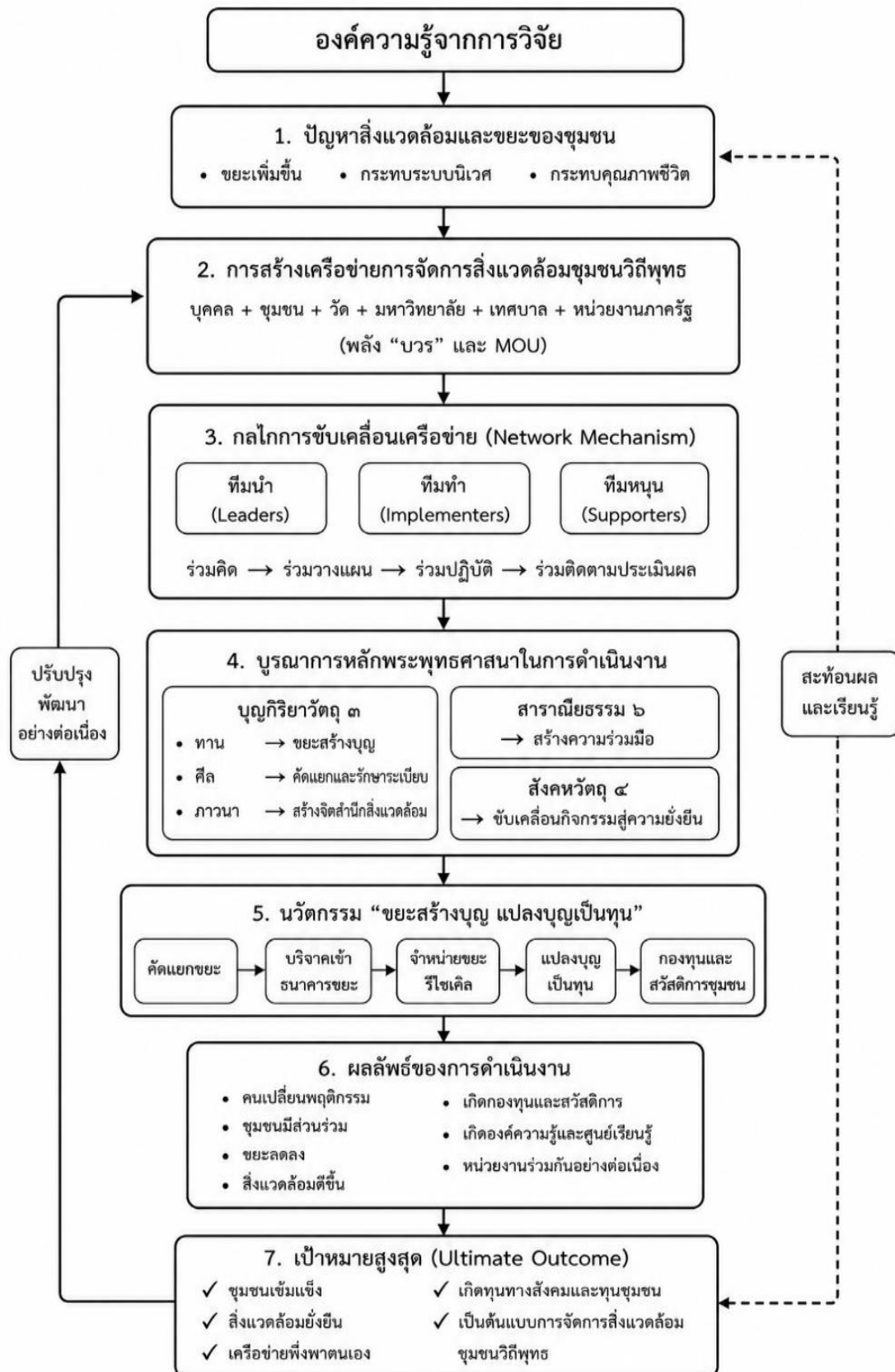
สังคมที่สามารถขับเคลื่อนการจัดการสิ่งแวดล้อมได้อย่างต่อเนื่อง องค์ความรู้ที่ค้นพบสามารถอธิบายได้ว่า จุดเริ่มต้นของการพัฒนาเกิดจากการตระหนักรู้ร่วมกันต่อปัญหาขยะมูลฝอยและผลกระทบที่มีต่อระบบนิเวศ สุขภาวะ และคุณภาพชีวิตของประชาชน ความตระหนักดังกล่าวเป็นแรงผลักดันให้เกิดการรวมตัวของภาคี เครือข่ายทั้งระดับบุคคล ชุมชน วัด สถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐ ภายใต้แนวคิด “บวร” (บ้าน-วัด-ราชการ) และบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) เพื่อกำหนดเป้าหมาย ร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน

เมื่อเกิดเครือข่ายแล้ว กลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเครือข่าย คือ การแบ่งบทบาทหน้าที่ของสมาชิก ออกเป็น ทีมนำ ทีมทำ และทีมหนุน ซึ่งแต่ละฝ่ายทำงานสอดประสานกันผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม ได้แก่ การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมติดตามประเมินผล ส่งผลให้ทุกภาคส่วนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรมร่วมกัน และสามารถพัฒนาเครือข่ายได้อย่างต่อเนื่อง ข้อค้นพบที่สำคัญของการวิจัย คือ การ นำหลักพระพุทธศาสนามาบูรณาการกับการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะ บุญกิริยาวัตถุ ๓ สารานิยธรรม ๖ และสังคหวัตถุ ๔ ซึ่งทำหน้าที่แตกต่างกันแต่เกื้อหนุนกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ บุญกิริยาวัตถุ ๓ ทำหน้าที่ เป็นหลักในการปลูกฝังจิตสำนึกและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของประชาชน สารานิยธรรม ๖ เป็นหลักสร้างความ สามัคคี ความไว้วางใจ และความร่วมมือระหว่างสมาชิกเครือข่าย ส่วนสังคหวัตถุ ๔ เป็นกลไกที่ทำให้เครือข่าย สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมไปสู่การปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง โดยเชื่อมโยงการให้ การสื่อสาร การทำประโยชน์ และ การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

จากการบูรณาการหลักธรรมดังกล่าว ทำให้เกิด นวัตกรรมทางสังคม “ขยะสร้างบุญ แลกบุญเป็นทุน” ซึ่งถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ของงานวิจัย โดยเปลี่ยนมุมมองของประชาชนจากการมองขยะว่าเป็นของไร้ค่า ให้กลายเป็นทรัพยากรที่สามารถสร้างคุณค่าทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจ ผ่านกระบวนการคัดแยกขยะ การบริจาคเข้าสู่ธนาคารขยะ การจำหน่ายวัสดุรีไซเคิล และการนำรายได้กลับมาจัดตั้งกองทุนและสวัสดิการ ของชุมชน ทำให้การจัดการขยะไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม แต่เป็นกระบวนการสร้างบุญ สร้างทุน และสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไปพร้อมกัน

ผลจากการดำเนินงานก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมในหลายมิติ ได้แก่ ด้านบุคคล ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการคัดแยกขยะอย่างถูกต้อง ด้านสังคม เกิดการมีส่วนร่วม ความสามัคคี และจิตสาธารณะเพิ่มขึ้น ด้านเศรษฐกิจ เกิดการสร้างรายได้และกองทุนสวัสดิการ จากการจำหน่ายขยะรีไซเคิล ด้านสิ่งแวดล้อม ปริมาณขยะลดลง ชุมชนสะอาด ระบบนิเวศและสุขภาวะของ ประชาชนดีขึ้น และ ด้านการบริหารจัดการ หน่วยงานภาครัฐสามารถลดภาระค่าใช้จ่ายในการกำจัดขยะ พร้อมทั้งบรรจุโครงการจัดการสิ่งแวดล้อมไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่น ทำให้เกิดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

องค์ความรู้ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การพัฒนาเครือข่ายมิได้สิ้นสุดเมื่อกิจกรรมดำเนินการเสร็จสิ้น แต่มีการ สะท้อนผลการดำเนินงาน (Reflection) เพื่อนำข้อมูลกลับมาปรับปรุงกิจกรรม ถ่ายทอดองค์ความรู้ ขยายเครือข่าย และพัฒนานวัตกรรมใหม่อย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นวงจรการเรียนรู้ (Learning Cycle) ที่ช่วยให้ เครือข่ายสามารถปรับตัวตามบริบทของชุมชนและรักษาความยั่งยืนของการดำเนินงานได้ดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบนิเวศและเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนวิถีพุทธ” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริม สนับสนุนการใช้ระบบ "บวร" บ้าน วัด รัฐ ในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนแบบมีส่วนร่วม เพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมและสร้างเครือข่ายการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนอย่างยั่งยืน

1.2 หน่วยงานภาครัฐและเอกชนในท้องถิ่นควรทำหน้าที่สนับสนุนเชิงนโยบายเพื่อเพิ่มความรู้และวิธีการจัดการที่ถูกต้องในการคัดแยกและจัดการขยะที่ต้นทางให้แก่ประชาชนในชุมชนหรือท้องถิ่นใกล้เคียงเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกัน

1.3 วัดในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนควรส่งเสริมสนับสนุนในการณรงค์ปลูกสร้างจิตสำนึกให้แก่ชุมชนในโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น วัดสำคัญทางศาสนา วันธรรมสวนะ

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

2.1 ควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการขยะอย่างจริงจังด้วยวิธีการต่าง ๆ ตลอดจนทำให้ประชาชนเข้าใจว่าการจัดการขยะไม่ใช่หน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นหน้าที่ของทุกคนในชุมชนหรือสังคมที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกัน

2.2 ผู้นำชุมชนต้องเป็นแกนนำในการปฏิบัติให้ประชาชนเห็นการลดการใช้ขยะ และพัฒนาภาคีเครือข่ายเป็นกลไกขับเคลื่อนกิจกรรมให้เกิด กระบวนการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ แก้ปัญหา และรับผลประโยชน์ร่วมกัน

3. ข้อเสนอเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรศึกษา และพัฒนารูปแบบการจัดการขยะที่เหมาะสมสำหรับชุมชน โดยอาศัยบริบทของชุมชนหรือสังคม หรือกิจกรรมของชุมชนเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อน เพื่อให้การแก้ไขปัญหาที่ตรงตามความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- บุญรับ ศักดิ์มณี. (2546). *การจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: ประสานมิตร.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560-2564*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- จามะรี เชียงทอง. (2549). *สังคมวิทยาการพัฒนา*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- โกวิท พวงงาม. (2542). *การปกครองท้องถิ่นไทย : หลักการละมติใหม่ในอนาคต*. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.